

ובחשובת הריב"ש קי"ט העמיד "שזמנו לאו ע"ז"ס הם ולא חלו בחרה ולא מודו להי
ועיין גם בחוספות (בכורות דף ז' ע"ב) ד"ה "שמא יתחייב" — ודברי הסוכתהס בטי"ז
במלין ומבטלין, לא שריין ולא קימין.

כ"ד המוקיר רבנן והרוצה בתשובה שלמה
יצחק הורוויטץ.

מות'שרים. *

I.

רגילים אנחנו להשתמש במשנתן של חכמים: שההשגחה האלהית המקפת
כל אומה ולשון, מעמדת לה דור דור וחכמיה, דור דור ודורשיה, דור דור וסופריה
ומתכונת שלא יפסקו מאורותיה בכל זמן ועידן, יען שיודעת כי גבורי הרוח ורבי
העלילה הם העמילן של מין האנושי, ובלעדן אי אפשר להן להתקיים. ובאמת רואים
אנחנו כעין חותמת-כנית זה, בזה ספר תולדות אדם; אבל עלינו לדעת, כי תכונה
זו לא כוללת ולא מקפת את התולדה כלה, וכאשר נדרוש מעל ספר החיים,
נמצא בין הפרקים דורות רבים שחסרים בהם דברנים ודורשים, בהתולדה בכלל,
השקיעה והזריחה תכופים ואחוזים זה בזה, ובא השמש וזרח השמש ועד שלא
שקעה שמשו של דורש זה זורחת שמש משנהו, אבל מוצאים אנחנו הרבה תקופות
אשר ההשגחה מתנהגת עמהן במדה ועומה, ובין השקיעה להזריחה מהלך זמן רב,
יען כי בכלל בני עליה מעטים המה, והיותם תלויה באלפי סבות ותנאים שאינם
תדירים. —

החיים הולכים וזורמים, והאדם נסחף כשטפתם, האדם עצל משכעו וכל
צעדיו והליכותיו לאט לאט ידרכו להתדבק בהחיים הרגילים ולהתבולל בתוך שאר
אחיו המשוקעים בחיים הפשוטים, ולא בנקל יתרומם עליהם לבקש לו מדור עליון,
לא בנקל יצא מחוג עולמו הפרטי לעולם הכללי, השכלי וההרגשי, לא בנקל

* הכשורה המעציבה מאת החכם היקר בעמו הזה באה אלינו אחרי הם רוב חלקי הספר
בדפוס, וע"כ נתנו את המאמר הזה במקום הזה, לבלי יפקד מקומו; וב"אוצר הספרות" לשנה
הבאה נרחיב הדברים לתולדות המנוח וערכו בספרותנו.

יעזוב האדם את עצמותו ופרטיותו וידבק בהרגשות כלליות, אנושיות ועממיות, לא במהרה יעזוב האדם חיי שעה, ויעסוק בחיי עולם; על כן בני אדם של צורה מעטים הסה, והטיבו חכמים אשר דברו: ראה הקב"ה בני עליה מעטים עמד ושתלן בכל דור ודור. אמת הדבר כי תמיד ידעים שתלן בכל דור ודור; אבל לא כל הדורות שווים, ישנו דור יתום, וישנו דור עשיר. — דור יתום כיצר? דור שאין בו התעוררות. ואיזה עשיר? דור שמלא הוא הנועה — באין התעוררות אין תנועה, ובמקום שליכא תנועה, שמה ב"א שובתים ושוקטים ובדרכיהם הפשוטים יהלכון; אבל בתקופה שיש בה התעוררות, שמה מתגברת התנועה, והיא מנענעת את ב"א, מעירה אותם מתרדמתם, מעוררה בהם רגשות ומהשבות, ובמקום שיש התרגשות, שמה התגבר אהבת הרעת והעבודה, ועל ידם יתפתחו אנשים של צורה, אשר יצאו לפעלם ולעבודתם הכללית. וממילא מובן, כי דרוש לזה, כי גם התנאים החיצונים יכוננו צערם, כי לרוב ע"י הסתבכות התנאים האלה יקטפו האנשים האלה בעודם באבם ויתמעכו בין החומות... דור מלא התעוררות כזה, דור של תסיסה והסתערות, אשר קרא והוציא הרבה דורשים וסופרים בהיכל עמנו וספרתו, דורשים שכלם היו מקודשים לגבוה, והיו למאורות לב". דור כזה היה דור התולף, דור הסוער והמסתער, דור אשר בו גלי החיים התגעשו ורעשו ויניעו כל בית ישראל והגותו. הדור הסוער הזה האציל מרוחו על בנינו בעלי הכשרון, נפח בהם רוח היום ויקם לנו עובדים נאמנים אשר בנפשם וברוחם, בזיעת אפם ובדמם עבדו למען היהודים וספרתם. עובדים אשר הסיעו אבני פנה ומוסדת להספרות החדשה. ספרות אשר החלה להלוך קוממיות ולהתנוך היום לכל הגוי הישראלי. כל הדור העובד הזה נולד בנסים ובנפלאות, יען כי כלו התהנך בתנאים צרים ומעצורים, תנאים המשהיתים את הרגש והשכל כאחד ומורידים רוח האדם דומיה, הדור הזה נולד בלא זריעה, בלא התעברות, רק ע"י ההתעוררות הרוחנית; ועתה בימים הרעים האלה, אשר עם ישראל שרוי בצער ומבחר בשרונותיו הולכים לרעות בשרה אחר... עתה החל הדור העובד הזה לשוב אל אבותיו, והשמש שוקעת...

II.

בשנים האחרונות אבדנו כחותנו היותר טובים, אבדנו מבהר עובדינו וגבורינו, מבהר סופרינו וחכמינו אשר אין לנו תמורתם; כלנו מתאבלים על האבדות הללו ההולכות ואינן חוזרות. ובעוד אשר לא סהינו דמעותינו מעל פנינו ירדה עוד שופרא אהת בארעא ובכ"ג אדר תר"ן מת הרב ההכם הגדול אהר מהבונים והעובדים רבי חיים יונה גורלאנד. — אבדה גדולה אבדנו במותו, יען כי במחלקה אשר עבד בה, מחלקה תובית ועקריה, היא הכתת אבנים לדברי הימים לבני ישראל, מעטים מאד העובדים ברוסיה — ונער יכתבם; מרובים הם עובדים תולדים בין אהב"י בהול, יען כי להם בתי אוצרות ספרים יקרים, להם גנוי עתיקים וכל כלי המדע, יען כי רבים בהם אוכלים פירות הכמתם, או מסבה פשוטה יען כי כבר אכשרו להבין תועלת דברי

הימים והכמת ישראל, אבל אצלנו ברוסיה, בעוה"ר, כל ספרותנו עומדת רק על הסגנון, ויותר ממנו אין בידינו מאומה, וגם בעלי כשרונותינו אינם מטפלים בתולדותנו והכמינו. ודברי ימינו מונחים בקרן זווית. ורבנו היו"ג היה אחר מן השרידים אשר בארץ הזאת, אשר מקורים יקרים לתולדה משתפכים ברהובות ובהוצות — עבר בכל כחו בתולדתנו ויסיע אבני בנין לתולדתה, אבנים אשר היו לעינים לרוב קוראי דורותנו בארץ ובהו"ל. —

וביותר עשה דבר גדול לעמנו דבר קים ועומד לדור דורות, כי האיר נתיב על ראשית תולדות היהודים ברוסיה, דבר אשר היה סמיר ונעלם גם מעיני מבהר סופרינו התולדים; אנהנו היהודים ברוסיה, רוב מנין ורוב בנין של עם ישראל, היינו מסורים עד עתה, אנהנו ותולדתנו בידי אחינו שבהו"ל, אשר בגאותם יביטו עלינו בשאט נפש, ויבטלו אותנו כעפרא דארעא, והמה בהסרון ידיעתם, בשגגה או במזיד, שמו עלינו עלילות דברים, כי ראשיתנו ברוסיה היתה ללא תורה וללא דעה, ובלנו בנערינו ובזקנינו לא היינו יודעים את התורה וכל הני הכחות הדתיות שהיו לנו רק מנייהו נינהו. ורק המה היו לנו לעינים, הרפה גדולה העיטו עלינו כותבי תולדתנו אלה, כי מה נחשבנו אנחנו עם כל כבודנו בעיניהם אשר פטפט אחד של איזה ד"ר ודרשן טוב להם מכל המונינו וקהלתינו ואיש לא קם בין עובדינו הספרותיים הרבים לגול מעלינו את ההרפה הנוראה; איש לא הופיע נהרה על כל הני הרפתקאות והגזרות הקשות אשר קמו עלינו בימי המלניצקי וגנטאי, גזרות אשר בהן תלוים כל דברי ימינו האחרונים החומרים והרוחנים [והם באים ללמד גם על התפתחות ההסידות וטהרת הכונה בישראל]; גזרות שהן הלכה גדולה משלשלת דברי ימינו, הלכה ארוכה הראויה להתכבד, הראויה להתודע ולהתהדרות, למען הראות גדלנו ורב כחנו. אשר גם בימים ההם בימים הנוראים והאיומים, לא מהנו, ועצרנו כח לחיות, להתפתח ולעמוד על רגלינו, עד עתה.

ומי הופיע נהרה על התקופה ההיא? מי קבץ ולקט וצבר כל האבנים המנפצות לקורות התקופה הזאת? הוא הרב היו"ג שהלך לעולמו. בשנותיו האחרונות עמל ויגע לאסוף חומר לבנין הַאֲפֶקֶה הזה, קבץ כל הספרים והמקורים, חב"י והתעודות העתיקות, ⁽¹⁾ מקורים וכ"י אשר כל עלה ועלה עליה לו בדמים יקרים, בטרחה ויגיעה מרובה, וכל אלה עשה לא בסופה וסערה, לא ברעש ובהמולה, לא על מנת לקבל פרס [כי כלנו יודעים כי שכר ספרות בהאי עלמא ליבא] רק לשמה, לשם הספרות, לשם התולדה אשר היתה יקרה לו מכל הללו דעלמא, ולה רק לה הקריש מבהר כחותיו. הבל על ראבדין!

III.

העובד הנאמן הזה. השתמש בדו פרצופין, הוא גם הכים גם רבי יתקרי, ובשתיים עשו ידיו תושיה, על פעולותיו הרבניות יעידו כה"ע אשר לב"י,

⁽¹⁾ שלם חזרות מספרו הגדול, לקורות הנזכרות על ישראל נדפסו ב"אוצרי הספרות" הראשונים, שלם נדפסו ב"אוצר הספרות" זה. ארבע כרך מסודרות לדפוס. ועוד ישנו זין כ"ה הדבר חומר רב אשר יכול יותר מן עשר חזרות, מלבד ספרים שלמים ומאמרים אין מספר.

ופעלותיו הספרותיות גלויות לכל והלא הן כתובות על ספר זכרון לסופרי ישראל בתולדתו.

ואנכי כמביר וכמודע לו. (אשר מאז באתי אדעססאה הייתי רגיל לבקר את ביתו לפרקים) אוכל להעיד על תכונת רוחו ונפשו. כי היה אוהב שלום ורורף שלום, ענותן ואיש אמת, אוהב את המקום ואת הבריות, ומקרבן לתורה ולרעת, קונה ספרים⁽¹⁾ ומשאילן לאחרים בסבר פנים יפות, והיה לעינים לכל מאן דעסקין בספרות אם כי טרדותיו היו מרובות; ובכלל היה איש עסקן בדברים וחשב רק לפעול ולעשות לבית ישראל וספרתו.

והרני נותן בזה שני דברים גדולים, אשר השב הרב היו"ג ליסד קודם מותו, חשב ויגע, גם כבר היו באים הרברים לירי התחלה מעשית. —

א) בראותו העזובה בקרב עניי אהב"י באדעססא. המהזירים על הפתחים הסגורים לפניהם, וסובלים הרפת רעב באשר אין קופה של צדקה כוללת, עלה ע"ד ליסד אגודה של שקלים ברשיון הממשלה. ובדרשתו אשר דרש בשבת פ' שקלים, העיר את הקהל כי יתנו איש איש רוי"כ אחד לקופה של צדקה, העשיר לא ירבה והדל לא ימעוט, ובוה חשב להושיע להעניים המרובים, ופרשת הרברים כתובה בדרשתו „שקל הקדש" אשר היא עתה תחת מכבש הרפוס. —

ב) כראותו העזובה בספרתו ובשוורנלסתקנו העלובה אשר ירדה פלאים ע"י הני מול"ים והאפוטרופסים הבלתי הגונים היוצאים בקולי קולות, לקנות במשיכה את קהל הקוראים, ולהסופרים אינם משלמים פשיטא דספרא, ובתוך כך הם גועים ברעב ואינם יכולים ליגע ולעמול ולברוא הדשות בהכמת ישראל ותולדתו. והספרות מלאה בקש וגבבא, ונשענת על סופרים רבים, שלא שמשו כל צרכם. השב ליסד בעזרת ידירו מנוער ההח"ג רד"כ, אגודת משען סופרים ברשיון הממשלה, אגודה אשר תוציא לאור ספרי עתים, לעתים מזומנים, אשר יהיו מקודשים רק להכמת ישראל ולתולדתו, וביחוד לקורות היהודים ברוסיה אשר היא עוד כשדה לא נעבדה. ספרים אשר בהם יעבדו ויתפתחו הכחות הטובים ברוסיה, ההולכת לאבדון באין משען ומשענה, ויקבלו שכר בעד עבודתם באופן שתושע הספרות והסופרים גם יחד, הסופרים יראו ברכה בעמלם ויוסיפו להשתלם וללמוד, והספרות הסגנונית תתמלא במאמרים תולדים ומדעים.⁽²⁾

IV.

היום פנה לערוב בעשרים ושנים להדש אדר. בערב שבת זה עם חשכה לבשה בית הבנסת הגדולה עדיה, ותכון את עצמה להג המלכות [יום עלות

⁽¹⁾ הוא השאיר אחריו חומר ספרים יקרים בש"ע ובשפת לועז אשר מחירו עולה לאחיה אלפים רוי"כ. —

⁽²⁾ אנכי אשר הייתי אחד מן הנכנסים לפני ולפנים בהמפעל הכביר הזה שראיתי בו הרבה צרכה, אחלנח מאד מאד על הצדן הרעיון היקר הזה. ידעתי כי לו חי הרב חיוני עוד כיתה ימים, אז היה יוצא הרעיון הזה מכה אל הפועל, כי כבר מלא לו מסלות בלב עשירים אחדים אהבי עמם וספרתם; עשיתי אשר היו מוכנים לשחד מהוים בעד המפעל הזה בכל לבם ונפשם. ומי יתן ויהפוך נדיבי אודיסא להקים את הרעיון הנעלה הזה, ולהוציאו לפועל ע"ש ממציאו ולנשמתו. —

מלכנו על כסא מלכותו] מאורות רבות נדלקו בה, וקהל גדל ורב נאסף, החזן ומשורריו נתנו קולם בשירה ובזמרה, ובית הכנסת היה מלא אורה והדרת קדש ויעלה הרב היו"ג הבמתה מעוטף בטליתו, וידרוש לכבוד החג ומלכנו. ובקצה דרשתו דבר על בני הנעורים שיהיו נאמנים למלכם ולדתם. דבריו האחרונים דבר ברגש ובחתעוררות, והוא היה עוד הלש מסחלת האינפלוענצא [אשר דבקה בו לפני איזה שבועות, ועוד לא נרפא ממנה] ומרוב הום רוחו בכלותו דרשתו ואמרו "אמן!" תש כחו והתעלה, ומחר הובא לביתו. וכל עמל הרופאים הרבים, לא הועיל להשיבו לתחיה, ובליילה זה בעשרים רגעים על שעה השנית יצאה נשמתו במהרה.

בן מ"ז היה במותו. —

מותו החרידה את כל העיר, וכל קהל עדת ישראל באודיסא, הם ונשיהם ומפיהם רעשו לקול השמועה המעציבה הזאת, אשר פלחה כליות לב כל שומע והמונים המונים נהרו אל ביתו לבכותו ולספרו.

וביום א' כ"ד אדר בשעה הרביעית בצהריים, הובל לקברות ויקבר על בית הקברות הישן. — מערכת קבורתו לא היתה בפאר וחדר יותר מדאי, בצרמניות נאות ויפות. רק לפי טעם היהודים. אבל מספר המלוים היה הרבה מאד. מלבד כל תלמידיו בתי ספר היהודים שהלכו לפני המטה אשר נשאו לפניו כל אותות הכבוד אשר נתכבד בהן מאת המלך וסייפו הוחבו. כל הקהל געו בבכיה. והיו תאניה ואניה. גם ישר העיר הלך בראש. ומי שלא ראה את הלוייה הזאת, לא ראה אבל כבוד מימיו.

רבנים ומטיפים אחדים ספרוהו, וכלם תארו את האבדה אשר אבדה עדת אדעססא במות רבה זה. ואנכי אומר לתרגם בזה את הרברים אשר דרש על קברו רעו ועמיתו ההה"ג ר"ד כהנא בש"א לאמר:

V.

«אחי ועמי דעו כי שר וגדול נפל בישראל! כוכב גדול ומוזהיר אסף נהו! רב שבמותו שחכם גם רבי יתקרי לא היה עוד באדעססא, ולא במהרה יקום כמותו. יען כי ההשגחה האלהית אינה פוזרנית ולא בכל שעתא ושעתא מקומה אנשים גדולים כאלה רבי העליליה והוגי דעות, אשר התפתחות כל אחד מהם תלויה בתנאים רבים ובתוצאות תקופות שונות. —

הרב היו"ג היה פאר היהודים והיהדות, יען כי נוסף להבמתו הרבה ולידיעותיו הרבות, היה יהודי נאמן לדתו ולעמו, יהודי במלא מובן המלה, ובו מצינו תמונה נאמנה מיהודי מלומד, המשתמש בשני כתרים בשכל השכלה מללה, ובכתר השכלה דתית והאחת לא נכותה מחופתה של הברתה.

לראבון לבבנו רואים אנחנו בימים האלה ובזמן הזה כי הרבה הרבה מאהב"י, אשר במעמם רק משהו מן הדעת, ובקלטם מקצת מידעיות השפות, יקימו מיד את המקרא: «ובערת את הקדש מן הבית» ועברו מהו"ל לתחום היהודים והיהדות. ורבינו היו"ג עם כל השכלתו הבוללת, עם

כל ידיעותיו הרבות בשפות שונות ובספרותן. לא מש מר' אמות של ספרותנו וישקיע בה כל כחותיו הרבים. —

הרב חיו"ג הקדיש למורנו הרמב"ם ספרו הגדול אשר מבאר את הפלוסופיה שלו ותוצאותיה. והוא היה גם אור לנתיבותיו ובדרכו הלך, ובדורנו ראינו בו מעין הלך-דרכו הרמב"ם, יען שגם בו התחברה התורה והחכמה במדור אחד.

רבינו חיו"ג היה בלשן ומדקדק גדול בש"ע כרבי יהודה חיו"ג בשעתו. גם דבר בשפת עבר כמו בתקופת שלמה המלך¹ וכל המדקדקים הגדולים בני דורו ובראשם חצ"ל אשר קפחחו בשאלות קשות והמורות בעת אשר בהן עמו ביחד בבית ספר המורים בויטאמיר, לא יכלו לעמיד נגדו, יען כי ידיו היו רב לו בשאר שפות בני שם, ועם כל היותו מדקדק גדול ורד בכל עמקי השפה, לא התדבק בהסגנון יותר מראי ורק התוכן היה אצלו לעיקר, וכל ספריו ודרשותיו, לא מקושטים במליצות ופרזות ריקות. לית בהם לא כחל ולא פרכוס רק מבארים בקצור רעיונותיו ומחשבותיו, אשר נובעים ממקור היהדות ויסיעו אבני בנין לתולדות ישראל. —

הרבה הרבה יש לדבר ולערוך מפעלותיו הספרותיים הגדולים על שרה הספרות ותולדות ישראל, אבל עוד קשה הדבר כעת. והספרות בעצמה המכרת את רבונה, תערוך בימים הבאים כל פעולותיו ועבודתו הרבה אשר עבר למענה. —

את מות רבינו חיו"ג נוכל לדמות למות נדב ואביהו הכהנים אשר בקרבתם לפני ר' וימותו. ועתה עת להשות כמו שנאמר על אהרן הכהן "וידום אהרן". —

אלה דברי הח' רד"כ. ובוה אכלה לדבר, ואעיר כי נשאר בעזבונו המון מכתבים ספרותיים יקרים אשר קבל מאת כל חכמי זמנו בארץ ובהו"ל.

אחד מן המתאבלים

מ. י. ברדימשבסקי.

אודיסא, ב' ניסן תר"ן.

¹ אלני מדי בלתי אליו, דבר עמי רק בשפת עבר. ופעמים רבות ישגו שעות אחדות ודברנו אדות עמינו רבים, והוא השכל לדבר מאד בשפת עבר בסגנון נפלא. —

